

Els comunidors al Montseny

RAMON PASCUAL BERGHAENEL

“Comunidors” in Montseny

Des dels seus inicis, la humanitat ha conviscut amb uns fenòmens meteorològics canviants dia a dia. Les esfereïdores tempestes, amb llamps, aiguats i pedregades sovint comporten desgràcies i durant mil·lennis s’han associat a forces sobrenaturals. Per “lluitar” contra aquestes s’han desenvolupat estratègies, més o menys vinculades a la religió. En l’àmbit de religió catòlica, i especialment al llarg dels segles de l’Edat Moderna i els primers anys de la Contemporània, fou present a Europa una “lluïta” basada en la pregària i una complexa litúrgia que caminava entre la religió oficial i la superstició. Amb aquesta finalitat es construïren unes petites edificacions a sobre o a prop de les esglésies, els comunidors a Catalunya o *esconjuraderos* en altres àrees de l’Estat espanyol. Al Montseny i àrees properes n’hi ha alguns exemples. Una recerca bibliogràfica i la seva visita durant els passats mesos ha permès iniciar un catàleg modest d’aquests edicles, que es presenta en aquest article.

Paraules clau: Tempesta, religió, comunidor.

*Since its inception, humanity has coexisted with day-to-day weather phenomena. Frightening storms, with lightning, rain and hail, often bring misfortune and have been associated for millennia with supernatural forces. Strategies have been developed to “fight” these, more or less linked to religion. In the sphere of the Catholic religion, and especially throughout the centuries of the Modern Age and the first years of Contemporary, there was present in Europe a “struggle” based on prayer and a complex liturgy that walked between the official religion and superstition. To this aim, small buildings were built above or near the churches, the comunidors (catalan) or *esconjuraderos* (spanish), in Spain. There are some examples in Montseny massif and nearby areas. A bibliographic search and their visit during the past months has allowed to start a modest catalogue of these aedicules, which is presented in this short article.*

Keywords: Thunderstorm, religion, comunidor.

INTRODUCCIÓ

Des dels seus inicis, la humanitat ha conviscut amb fenòmens meteorològics canviants dia a dia i amb condicions climàtiques que també han anat variant, si bé en escales temporals de centenars o milers d'anys. Les esfereïdores tempestes sovint comporten desgràcies i durant mil·lennis s'han associat a forces sobrenaturals. Les creences en aquestes forces malignes, articulades en menor o major grau en les diferents religions, han estat probablement en el pensament de la pràctica totalitat de les cultures i civilitzacions.

Per "lluitar" contra aquestes s'han desenvolupat estratègies, més o menys vinculades a la religió. En l'àmbit de religió catòlica, i especialment al llarg dels segles de l'Edat Moderna i els primers anys de la Contemporània, fou present a Europa una "lluïta" basada en la pregària i una complexa litúrgia que caminava entre la religió oficial i la superstició. Amb aquesta finalitat es construïren unes petites edificacions a sobre o a prop de les esglésies, els comunidors a Catalunya o *esconjuraderos* en altres àrees de l'Estat espanyol. Al Montseny i àrees properes n'hi ha alguns exemples. Una recerca bibliogràfica i la seva visita durant els passats mesos ha permès iniciar un catàleg modest d'aquests edicles, que es presenta en aquest breu article.

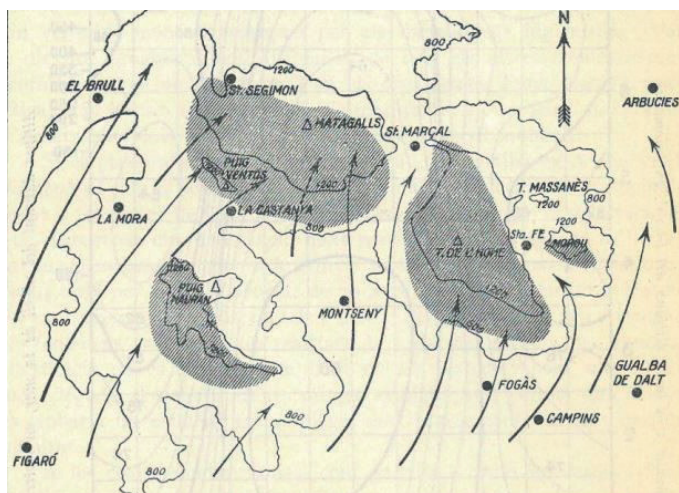
L'article s'estructura de la següent manera. Els primers dos apartats descriuen breument algunes de les característiques climàtiques del Montseny, incidint específicament en les temudes tempestes. El tercer s'interna en el món dels comunidors i el quart és una primera aproximació a un catàleg descriptiu dels comunidors situats als municipis que integren el Montseny i d'altres de pròxims, tot admetent, d'antuvi, la possibilitat de descobrir-ne més en una recerca futura.

ALGUNS ASPECTES DEL CLIMA I TEMPS DEL MONTSENY

Per descriure breument certs trets característics del clima i la fenomenologia meteorològica del Montseny hem volgut recuperar algunes de les idees exposades en diversos treballs clàssics d'eminents meteoròlegs i geògrafs catalans: "*Una visió meteorològica del Turó de l'Home (Montseny)*", publicat l'any 1930 per Eduard Fontserè, llavors director del Servei Meteorològic de Catalunya i del mateix autor "*Condicions climatològiques de les costes occidentals de la Mediterrània, i en particular de les terres costeres catalanes*", del 1932; "*El medi i la vida al Montseny*", publicat el 1947 per Salvador Llobet, un dels fundadors de l'editorial Alpina, de Granollers; i "*Aportació a l'estudi del clima del Montseny*", publicat el 1979 per Josep Maria Panadera, professor i investigador de la Universitat de Barcelona. A les seves conclusions hem afegit part del coneixement actual.

El massís del Montseny té un clima molt diferenciat dels territoris veïns. Segons la ben establerta classificació climàtica internacional de Köppen-Geiger a la part més baixa del massís, especialment al seu vessant meridional, el clima seria del tipus Csa (temperat amb estiu sec i calorós), a mitja muntanya seria Cfa (temperat sense estació seca amb estiu calorós) i a la resta del massís de tipus Cfb (temperat sense estació seca amb estiu temperat). Per comparació, podem afegir que bona part del prelitoral i litoral català són del tipus Csa (AEMET, 2018). Cal recordar, però, que el gradient altitudinal del massís i la seva orografia complexa generen un variat mosaic de topoclimes i microclimes.

Els vents són fluixos i sovint hi ha calmes però aquesta particularitat no és aplicable als cims de la muntanya on les ràfegues molt fortes o huracanades del tercer o del quart quadrant (llebeigs, ponents i mestrals) són presents tots els anys. Les marinades, del segon i el tercer quadrant, són freqüents a l'estiu i, fins i tot, en dies assolellats d'hivern, arribant al massís cap a les 10 h del matí. Quan el sol es pon hi ha una calma fins l'inici dels vents descendents de vessant (catabàtics) i després una nova calma abans de reiniciar-se la marinada. Aquest sistema de vents de vessant, vall i muntanya és responsable del cycle diürn de la nuvolositat present força dies a l'any i, si l'aire és inestable, del desenvolupament de núvols convectius, xàfec i tempestes.

Esquema de les marinades al Montseny, d'abril a octubre. Els ombrejats indiquen les àrees en les que les boires són més freqüents. Font: Nota d'Estudi Núm. 49. Edició 1932. "Condicions climatològiques de les costes occidentals de la Mediterrània, i en particular de les terres costeres catalanes", per Eduard Fontserè. (Font Servei Meteorològic de Catalunya).

La pluja i la neu són abundants, però de distribució irregular al llarg dels mesos i dels anys. A la primavera i l'estiu, especialment al juny i l'agost, sovintegen els xàfec convectius. La isohieta de 700 mm envolta el massís per la seva base i probablement es situa a la vall de Santa Fe, als 1100 m d'altitud, el màxim pluviomètric anual, amb 1200 mm, responent al conegut augment de la precipitació amb l'altitud, tot i que, en aquest massís, l'òptim pluviomètric no es troba als punts més enlairats. Les pluges més generoses es donen en els temporals de llevant (vents del primer o segon quadrant), sovint tardorals, però també hivernals, quan es poden acumular gran quantitats de pluja a la capçalera de la Tordera però també a indrets com Viladrau (821 m), a sotavent dels vents dominants, amb una precipitació mitjana anual propera als 950 mm.

La major presència, abundància i persistència al terra de les nevades s'enregistra sobre els 1200 m. Les més intenses es donen al novembre-desembre i al febrer-març. No són rares les nevades de 20-50 cm per sobre dels 1000-1200 m i fins a un metre i mig o dos als cims. Cal dir però, que la nivositat ha minvat significativament en les darreres dècades. Llobet va donar com a mitjana dels dies de nevada anuals els següents valors: Turó de l'Home (31), Viladrau (8), La Garriga (1).

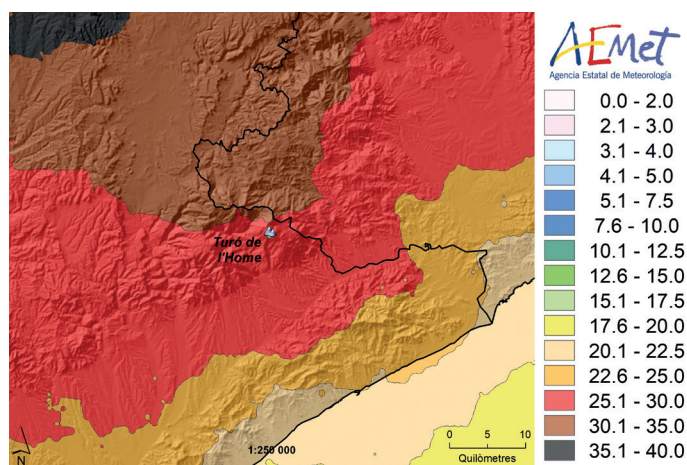
LES TEMPESTES AL MONTSENY

Les tempestes són un dels fenòmens meteorològics més temuts pels danys que generen a persones i els seus bens, associats als llamps, els aiguats, les pedregades i les ratxes de vent molt fortes que les acompanyen. Els cumulonimbus són l'únic gènere de núvol que pot produir-ne. Tenen un enorme desenvolupament vertical, assolint el seu cim altures que sobrepassen sovint els 10 km d'altura, especialment en el tempestes de l'època càlida de l'any a casa nostra i tot l'any al tròpic. El seu aspecte, tant vist des de la distància com des de sota, és impressionant i no és estrany que les persones pateixin pel temps advers que poden ocasionar.

En el context europeu i mediterrani es pot considerar la península Ibèrica una terra de tempestes i de manera destacada el seu quadrant nord-oriental (Núñez et., 2019). Catalunya és, en conjunt, la comunitat autònoma de l'estat espanyol amb la densitat espacial de descàrregues elèctriques més elevada, tot i que el màxim local s'enregistra a les muntanyes del Maestrat aragonès i castellonenc, on la toponímia ha deixat una empremta clara a la serra del Rayo, a Terol.

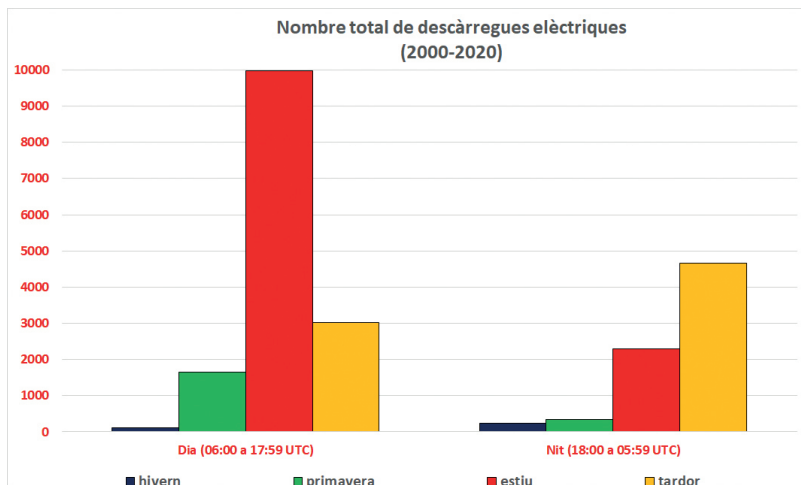
Els valors més elevats d'aquesta variable a Catalunya s'estenen en una mena de i grega invertida, amb el seu pal allargat entre el Ripollès, el Berguedà i Osona, el seu braç dret entre Osona i el Tarragonès i el seu braç

esquerra entre Osona i el Maresme central. El Montseny queda englobat en aquest segon braç, amb una densitat espacial compresa entre 2.5 i 4.0 descàrregues anuals per quilòmetre quadrat, augmentant aquest valor des del seu sector oriental cap al límit amb la Plana de Vic. El valor mínim a Catalunya és de menys de 1.0 descàrrega anual al sud de la ciutat de Lleida. El número mitjà anual de dies de tempesta varia des dels 27 del vessant sud fins als 32 del nord, en contacte amb el màxim de Catalunya que es localitza entre la Plana de Vic, l'altiplà del Lluçanès, l'Alt Berguedà i el Ripollès.

Distribució del número mitjà anual de dies de tempesta al Montseny en el període 2007 a 2016. (Font AEMET).

La distribució horària i estacional del nombre total de descàrregues enregistrat en el període 2000 al 2020 mostra clarament que la gran majoria d'aquestes cauen en els mesos estiuencs, de juny a agost, i durant les hores diürnes, entre les 08 i les 20 hores. La segona estació més tempestuosa és la tardor, de setembre a novembre, predominant, en aquesta estació, les tempestes vespertines i nocturnes. La segona part de la primavera és també relativament tempestuosa però a l'hivern i l'inici de la primavera les tamborinades són escassíssimes.

Distribució estacional i horària de les descàrregues elèctriques al Montseny en el període 2000-2020. (Font AEMET).

Una altra forma de valorar el caràcter més o menys tempestuós d'una zona geogràfica concreta és calculant els dies de tempesta que l'afecten que són aquells en que s'enregistra, com a mínim, una descàrrega elèctrica en algun punt situat a l'interior d'un cercle de radi 10 km al voltant del punt central d'aquesta zona. Pel Montseny, s'ha escollit el cim del Turó de l'Home com a centre d'aquest cercle, que engloba total o parcialment els termes municipals d'Arbúcies, Breda, Campins, Cànoves i Samalús, El Brull, Espinelves, Fogars de Montclús, Gualba, Montseny, Riells i Viabrea, Sant Celoni, Sant Esteve de Palautordera, Sant Feliu de Buixalleu, Sant Hilari Sacalm, Sant Pere de Vilamajor, Santa Maria de Palautordera, Seva, Tagamanent i Viladrau. El resultat és de 29,5 tempestes anuals, en mitjana pel període 2007 a 2016. Juny i agost, amb 4,6 dies, són els mesos amb més dies de tempesta anuals i en l'altre extrem, desembre no ha enregistat cap dia de tempesta en aquests deu anys.

Estadística de dies de tempesta (període 2007-2016)												
gen.	feb.	mar.	abr.	mai.	jun.	jul.	ago.	set.	oct.	nov.	des.	anual
0.6	0.6	1.0	3.1	3.6	4.6	3.9	4.6	3.7	2.3	1.5	0.0	29.5

Distribució mensual del número mitjà de dies de tempesta en un cercle de 10 km de radi al voltant del Turó de l'Home en el període 2007 a 2016. (Font AEMET).

Si bé la ciència moderna ens explica ara amb detall els mecanismes de formació de les tempestes, tot i que no encara totalment compresos, en segles passats els habitants del Montseny Oriental estaven prou segurs

que moltes de les tempestats naixien i s'engreixaven al Gorg Negre de Gualba, de la mà de les bruixes que allí es congregaven i practicaven els seus aquelarres. Cal dir que molts municipis del Montseny tenen també el seu "gorg negre" (Seva, Viladrau, Arbúcies, Riells i Viabrea,...). De fet, a Viladrau (Montseny Nord), es considerava que aquestes tempestes naixien a l'entorn de Sant Segimon i el "seu" Gorg Negre, i aquest hidrònim també apareix en d'altres zones de Catalunya.

La riera de Santa Fe, provinent del pantà del mateix nom, al bell mig del massís, corre en direcció sud-est cap a la plana vallesana en un recorregut prou engorjat a la seva part superior. El tram més pregon és el comprés entre el gorg Negre i el Parc Mediambiental de Gualba, riu amunt del poble. Sota el gorg Negre la riera, que des d'aquí s'anomena de Gualba, fa una petita cascada i uns centenars de metres avall el gran salt esglaonat de Gualba, de 133 m d'alçada, i, finalment, un nou gorg, el de la Goja (fada). A l'obra *"Un viatge per les Guilleries i el Montseny"* (Tarrés i Rams, 2002), que relata el viatge d'estudi topogràfic realitzat per un equip de militars l'any 1890, es cita un "pla de les Bruixes", molt a prop del gorg Negre, que no hem pogut situar en la cartografia actual de l'ICGC, de la Diputació de Barcelona o de l'editorial Alpina. Escriptors i poetes com Jacint Verdaguer, Eugeni d'Ors, Guerau de Liost o Antoni Busquets esmentaren en les seves obres el gorg Negre misteriós i llegendari (L'Aixernador Edicions, 1991).

Cascada ubicada uns metres sota el Gorg Negre. Setembre 2020.
(Foto R. Pascual).

QUÈ SÓN ELS COMUNIDORS?

L'existència de rituals per a dur a terme la lluita contra les forces sobrenaturals que congriaven les tempestes és molt antiga. A l'Edat Mitjana s'implorava pel "bon temps" en dates més o menys fixades, belles creus de terme i

pedrons situats en els camins i els afores dels pobles i llogarets. També es feien aquestes pregàries des dels cloquers de les esglésies, però el que resulta més interessant és la construcció d'unes petites edificacions, els comunidors o conjuradors, de molt variat tipus, destinades específicament a exorcitzar les tempestes imminents, dissipant-les o, almenys, allunyant-les del lloc. A Catalunya s'han comptabilitzat més de 100 comunidors, especialment a les comarques del nord-est, però, n'hi ha referències de gairebé 200. A la Catalunya Nord i Andorra també n'existeixen (Pascual, 2020).

El nom de conjuradors o comunidors deriva de comunir: Conjurar (el mal temps) amb oracions, i fórmules exorcitzadores. La litúrgia d'aquests conjurs tingué el seu màxim desenvolupament en els segles XVI a XVIII, tot i que es conserven fórmules escrites fins a principis del segle XIX. Les invocacions i imprecacions eren molt expressives com corresponia al dramatisme de la situació.

El toc "a comunir" o "a mal temps" de les campanes beneïdes, amb inscripcions conjuradores gravades, i sovint dedicades a Santa Bàrbara (Viladrau n'és un exemple), protectora contra llamps i tempestes, era el primer pas en l'exorcisme. El segon era acudir al comunidor amb el mossèn i els seus ajudants abillats amb sobrepellís i estola. Hi havia lectura dels Evangelis, pregàries, lletanies dels sants, invocacions i altres fórmules específiques, benedicció amb la Vera Creu i aspergit i és probable que també es portessin alguns dels amulets -per exemple, branques beneïdes d'arç o galzeran, pedres de llamp, etc. (Biarge i Biarge, 2000)- protectors per a aquestes adversitats, com el llorer o el romaní beneïts en el Diumenge de Rams. Es conjurava des de la Sta. Creu de Maig (3 de maig) fins a la Sta. Creu de Setembre (14 de setembre). Queda clar, doncs, que el món rural coneixia prou bé la climatologia de les tempestes, confirmada amb els mètodes moderns.

Un possible motiu per a la construcció dels comunidors annexos o exempts a les esglésies parroquials, fora dels campanars, era el perill de caiguda de llamps. Malgrat que hi ha una referència indirecta d'un comunidor del segle XIII a Figueres, i probablement hagués existit algun altre amb anterioritat, l'època àlgida de construcció varen ser els segles XV, XVI i XVII. Sembla que no existeix cap posterior al XVIII, si bé algunes es mantingueren en ús fins a ben entrat el XX. Probablement els més elaborats arquitectònicament serien els dels segles XVII i XVIII. Algunes raons per a la proliferació d'aquests edificis poden ser les noves pautes religioses sorgides en la Contrareforma, nascuda del Concili de Trento (1545-1563) però també és plausible que la deterioració de les condicions

meteorològiques presents durant la Petita Edat de Gel (des de finals del segle XVI fins al XIX) i les seves fortes repercussions socioeconòmiques portessin a la preocupació constant dels vulnerables habitants del camp i la cerca de l'ajuda divina, entre la litúrgia catòlica i la superstició. Sovint es responsabilitzà la bruixeria (Roma, 2011) o directament al dimoni (Violant, 1949) de les maltempsades de la Petita Edat de Gel.

Els dos tipus bàsics de comunidors, si bé amb moltes variants, són els que es troben integrats en el cos de l'església i els edificis petits i de senzilla factura situats a poca distància de l'església, prop del cementiri o, fins i tot, a l'interior del seu recinte. Els primers van aparèixer probablement sota el pis de les campanes a les torres-campanar. Eren petites cambres o edicles, oberts normalment als "quatre vents", per a poder dirigir les pregàries en la direcció més convenient, allí on els núvols mostraven un aspecte més ombrívol i amenaçador.

El comunidor inclòs en el campanar va evolucionar cap a petites construccions independents sobre el sostre de l'església, situades habitualment en el costat oposat al del campanar, sovint sobre l'absis o la façana principal. Per jerarquia, el comunidor havia de ser més baix que el campanar. Les formes i dimensions d'aquestes construccions són variades: torres de planta quadrada, circular o semicircular. La regla de les quatre obertures es trencava alguna vegada en aquells que es construïen a manera de matabans sobre la façana.

Els comunidors exempts són majoritàriament de planta quadrada (n'hi ha circulars o rectangulars) i també presenten una gamma de dissenys i materials de construcció. Aquests templets són habitualment de pedra (maçoneria o carreuó) encara que poden incloure maons en l'aler, si el tenen. Poden estar formats per quatre parets d'altura completa amb obertures en forma de porta quadrada o amb arc de mig punt, amb finestres, o amb mitges parets i quatre columnes (quadrades generalment però a vegades de planta circular) o pilastres sostenint l'embigat de fusta de la sostrada que podia ser de llosa o de teula àrab i fins i tot de fusta.

La forma de la coberta pot ser piramidal, cònica o de volta esquifada o d'aljub, semiesfèrica o falsa cúpula, generalment de quatre aigües i unes poques de dos aiguavessos. El sòl d'aquests petits edificis és de lloses de pedra, maó o còdols i, a vegades, està elevat i és necessària una escala d'uns pocs graons per a accedir a aquest. Alguns encara conserven un emblanquinat exterior. A l'interior hi ha un pedró o una taula de pedra, com a petit altar, amb una Vera Creu de ferro o pedra. A vegades també, un banc al voltant del centre i una pila d'aigua beneïda. La creu també pot estar en la teulada del temple.

Per descomptat aquests, generalment, modestos edificis servien de refugi i protecció a l'oficiant. Sovint estan en llocs amb àmplies panoràmiques, encara que no sempre és així. Els més pròxims a la parroquial s'han convertit a vegades en llocs de pas i accés al recinte exterior de l'església. Els comunidors també es van usar per altres actes litúrgics i com a llocs de reunió per a tractar temes administratius de les parròquies o civils i com a refugi de pastors, quedant fumats en el seu interior en alguns casos pel focs que encenien per a cuinar i escalfar-se.

ELS COMUNIDORS AL MONTSENY I ÀREES PROPERES

Els comunidors descrits aquí s'han localitzat en les diferents fonts bibliogràfiques que es citen però l'autor els han visitat tots al llarg de l'any 2020. Com ja s'ha esmentat a la introducció, és possible que n'hi hagi algun altra encara no documentat i, per altra banda, s'han inclòs en aquesta relació alguns no situats al Montseny sinó a àrees properes, però hem cregut interessant fer-ne també menció.

En primer lloc es ressenyaran els dos únics conjuradors (Vulart 2002; Ardanuy i Romero, 2020) situats pròpiament al massís, i després es farà un recorregut de nord a sud i d'oest a est pels perifèrics. El nom dels comunidors es refereix a l'església a la qual van associats. S'indica el terme municipal i comarca als quals pertanyen, i l'altitud en la que es troben.

Sant Martí d'Aiguafreda de Dalt o de Congost (Aiguafreda, Vallès Oriental, 582 m)

És un comunidor exempt del segle XVIII, probablement del 1731. El temple original és segurament anterior a l'any 850, un predi territorial de

Comunidor d'Aiguafreda de Dalt. Juliol 2020.
(Foto R. Pascual).

Sant Joan del Ripollès (de les Abadesses) (Solà, 1932). Amb els segles passà a convertir-se en temple parroquial i deixà de ser-ho a l'any 1868.

Te un teulat a quatre vessants sobre quatre pilars de pedra tosca amb grans obertures laterals i un pedró amb creu de ferro al centre. Està al costat de l'antic fossal medieval, a la banda sud del

temple, a un recinte anomenat "la Plaça", tancat amb una porta. Encara fins el primer terç del segle XX el feien servir els feligresos per parlar de temes diversos, aprofitant l'anada als oficis dominicals.

Al panell informatiu de la Diputació de Barcelona-Ajuntament d'Aiguafreda que hi ha davant de l'edicle es llegeix: Antigament, el comunidor s'emblanquinava periòdicament de calç per protegir-lo contra les inclemències del temps i per tenir una aparença més digne que la pedra vista. Aiguafreda de Dalt es començà a degradar durant la primera meitat del segle XX. El comunidor es restaurà totalment entre 1962 i 1964 i també el 2016. L'àngel trompeter de la porta d'entrada es col·locà el 1964 i és un dels símbols d'Aiguafreda de Dalt.

Sant Esteve de la Costa del Montseny (Fogars de Montclús, Vallès Oriental, 655 m)

És un comunidor exempt que data del 1680 amb un pedró central del 1778. Fou restaurat al 1983 (Diputació de Barcelona, 1983). És obert àmpliament als quatre vents i amb coberta a quatre aigües, sobre quatre columnes de pedra i el suport d'altres tres columnetes. L'embigat és típic. Té un seient d'obra al seu voltant (Palomo, 1982). Està adossat al cementiri, uns 10 metres a migjorn de l'església.

Comunidor de la Costa del Montseny. Juliol 2020.
(Foto R. Pascual).

La parròquia de Sant Esteve de la Costa ja està citada a l'any 862, al lloc Montesigno. Va pertànyer als comtes d'Empúries-Peralada i posteriorment al monestir benedictí de Sant Quirc de Colera, a l'Alt Empordà, com a mínim, fins el 1388. L'església actual és bàsicament del segle XII amb afegitons posteriors (Pladevall i Carabassa, 1999). És d'una sola nau i absis circular. Té un arc de pujada al campanar.

Santuari de la Mare de Deu de l'Ajuda-Sant Fruitós (Balenyà, Osona, 587 m)

És un comunidor exempt que data probablement del 1718, segons la llinda que hi ha sobre la porta rectangular de l'entrada, a la qual s'arriba pujant dos graons. Té el taulat a quatre vessants. A tres de les quatre parets només hi ha unes petites obertures enlloc dels grans vans d'altres comunidors. Al punt més alt de la coberta hi ha una creu de ferro. El comunidor està molt

restaurat i arreglat i en us com a petita capella amb espelmes i flors al seu interior.

Comunidor exempt de Sant Pere de Bertí. Novembre 2020. (Foto R. Pascual).

L'església és citada ja el 955 amb la vila rural anomenada "Balagnans". El nom d'Ajuda es troba des del 1775, ja que abans es deia Bona Sort. L'església fou incendiada l'any 1654 pels francesos i es reconstruí el portal (DGPCGC, 2020). La portalada d'entrada, d'estil renaixentista, està molt ben treballada. A uns 20 m del santuari, cap a ponent, hi ha una bonica creu de terme d'estil barroc, del 1695.

Sant Pere de Bertí (Sant Quirze Safaja, Moianès, 810 m)

Són dos comunidors situats a major altitud dels esmentats. La primera referència del lloc és del 978 però el temple actual té el seu origen al segle XIII. Va ser l'antiga parròquia rural de Bertí, centre d'una sèrie de

Comunidor exempt de Sant Pere de Bertí. Novembre 2020. (Foto R. Pascual).

masies disperses que s'han anat abandonant (Wikipedia, 2020)

El comunidor exterior està situat a la cantonada esquerra del petit recinte del fossar situat al migjorn de l'església, al costat d'un esvelt xiprer, al qual s'accedeix per una porta i una escala de pedra de 8 graons en forma de ferradura. És de planta

quadrada i teulat a quatre vessants. Té unes modestes finestres als quatre costats, si bé, primitivament, era format per quatre pilastres d'obra i grans obertures entre elles. L'embigat és el normal (Palomo, 1982). Al seu interior hi ha una creu de ferro.

Curiosament, aquest temple té dos comunidors, ja que el campanar antic de cadireta va ser transformat el segle XVII en una torre actuant de

campanar-comunidor amb petites espitlleres a les parets, que arribà a tenir quatre campanes (Vikipedia, 2020).

Sant Esteve de la Doma (la Garriga, Vallès Oriental, 265 m)

És l'antiga església parroquial de la Garriga, amb el cementiri vell. La nova es va consagrar el 1737. La primera referència escrita és de l'any 966, però probablement la seva consagració com a parroquial és del primer terç del segle X i, potser, fins i tot, hi va haver una església visigòtica, però de l'església del segle X no queda cap vestigi i la part més antiga del temple actual és del segle XII. El 1139 fou donada al monestir de l'Estany. L'aspecte actual és del segle XVI tot i que va rehabilitar entre 1957 i 1959, sent l'artífex de la seva rehabilitació l'historiador i notari garriguenc Josep Maurí (1912-1967). *Doma* ve del llatí "*hebdòmada*" (setmana) en referència als torns setmanals dels clergues, domers, que servien Sant Esteve de la Doma i les seves sufragànies.

Comunidor de la Doma. Juliol 2020. (Foto R. Pascual).

Adossat a l'edifici de l'església hi ha la torreta del comunidor, del segle XVI, amb taulat piramidal, a quatre vessants, amb quatre finestres laterals a la part de dalt i dues més en els pisos inferiors. Té una creu de ferro a la coberta. És lleugerament més alt que la muralla de l'església, amb uns curiosos merlets, però, tal com estava prescrit, més baix que el punxegut campanar de torre. El comunidor està situat a l'esquerra de la bonica portalada gòtica de l'església, orientada a migjorn.

Sant Mamet de Corró d'Amunt (Les Franqueses del Vallès, Vallès Oriental, 282 m)

L'església és d'origen romànic, probablement del segle XII, tot i que hi ha una referència de la parròquia de l'any 1098 (DGPCGC, 2020) però ha sofert diverses modificacions i fou molt malmès l'any 1936. La planta

Comunidor de Sant Mamet de Corró d'Amunt. Juliol 2020. (Foto R. Pascual).

actual és quasi rectangular. El comunidor, sobre la coberta de l'església, està molt restaurat, té el teulat piramidal a quatre vessants i obertures grans a tots els costats, dues d'elles amb una columna al mig que fa de partió. L'any 1984 acollia almenys dues campanes (DGPCGC, 2020). Com és de costum, la torre del comunidor és més baixa que la del campanar del temple, amb una coberta molt punxeguda.

Sant Muç de Cànoves (Cànoves i Samalús, Vallès Oriental, 346 m)

L'església parroquial de Sant Muç, a Cànoves, està situada en la cantonada sud-est de la placeta del mateix nom. Té una sola nau i un campanar quadrat i robust coronat per merlets. A l'any 1077 ja apareix citada com a parròquia i des de llavors ha tingut moltes reestructuracions i ampliacions

fins el segle XVIII. L'edifici podria ser del segle XII tot i que les parts més antigues que es conserven, dues finestres a l'absis i la portalada d'una arcada amb arquivolta, són del XIII (DGPCGC, 2020).

Comunidor de Sant Muç de Cànoves. Juliol 2020. (Foto R. Pascual).

El comunidor és una torreta situada sobre la portalada, a la façana principal del temple, i és, naturalment, més baixa que el cloquer. Igual que aquest, té a la part superior una cornisa amb merlets esglaonats, la qual cosa fa pensar que podria ser

de la mateixa època en la que es va acabar la construcció del campanar (1629). Té actualment una finestra petita emmarcada per maons a cada una de les quatre cares, que no hi era l'any 1986 però devia haver estat anteriorment. Com és costum té una creu de ferro a la coberta.

Sant Pere de Vilamajor (Sant Pere de Vilamajor, Vallès Oriental, 305 m)

El terme *Villa Maiore* surt esmentat el 941 i el 1044 l'església parroquial tot i que ja existia des del segle IX, com a mínim. De l'edifici romànic només es conserva el campanar, l'anomenada Torre Roja, estranyament separada del temple, a la dreta de la façana principal. L'església actual és dels segles XVI-XVII (Pladevall i Carabassa, 1999). El conjunt format per l'església i la Torre Roja és força monumental i bonic. La Torre és de base quadrada, 7 m de costat i uns 30 metres d'alçada distribuïts en tres pisos

amb estructura de torre de defensa. El rector Jaume Escudero va fer una notable restauració el 1929.

El comunidor és una torre de planta rectangular de finals del segle XVI construïda en el propi edifici de l'església, d'uns 20 metres d'alçada, més modesta que el campanar, situada a l'extrem esquerra de la façana principal. A l'igual que el conjurador de Cànoves, també té una cornisa i uns merlets de maó triangulars a la part superior i quatre obertures emmarcades per carreus de granit, mirant als quatre punts cardinals. Segons Gallardo (1938) conserva restes de marcs esgrafiats en les obertures. També destaquen els notables carreus de granit de les cantoneres de la torres.

Segons Herrero (2017) "Només s'hi pot accedir des de l'interior de l'església a través d'un portal situat dalt del cor que dona a una petita estança situada sobre la pica baptismal del pis inferior. L'estança està il·luminada per una finestra encarada a cal Ferrer. A través d'una escala de cargol va comunicant els diversos pisos: una petita estança amb finestra a la façana principal, l'accés al sotacobert de l'església i, finalment, el darrer pis, el comunidor pròpiament dit." I segueix aquest autor "A les cantonades interiors [del comunidor] hi ha semi encastats uns petits recipients ceràmics per l'aigua beneïda", necessària per la litúrgia esvaïdora de tempestes.

Comunidor de Sant Pere de Vilamajor. Juliol 2020. (Foto R. Pascual).

AGRAÏMENTS

A José Ángel Núñez Mora de la Delegació Territorial a Comunitat Valenciana-AEMET. A Jordi Ardanuy, per l'amable atenció de totes les nostres consultes referents als comunidors de Catalunya. I, finalment, al revisor anònim que ha aportat interessants dades a alguns punts d'aquest treball.

BIBLIOGRAFIA

AEMET (2018), *Mapas climáticos de España (1981-2010) y ETo (1996-2016)*, Madrid: Agencia Estatal de Meteorología, Ministerio para la Transición Ecológica, disponible <<http://www.aemet.es/es/conocermas/>

- recursos_en_linea/publicaciones_y_estudios/publicaciones/detalles/MapasclimaticosdeEspana19812010> [consulta: octubre 2020].
- ARDANUY, J. – ROMERO, LL. (2020), *Comunidors*, disponible <<http://www.documentant.net/comunidors.htm>> [consulta: maig 2020].
- BIARGE, F. – BIARGE, A. (2000), *Libranos del Mal*, Zaragoza: El Patrimonio Natural Altoaragonés.
- DIPUTACIÓ DE BARCELONA (1983), *Comunidor de Sant Esteve de la Costa del Montseny*, a: Memòria 1981-1982 del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments, disponible <https://www.diba.cat/documents/429042/64686327/13_Comunidor+de+Sant+Esteve+-de+la+Costa+del+Montseny.pdf> [consulta: novembre 2020].
- DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA (2020) (DGPCGC), *Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya*, disponible <<http://invarquit.cultura.gencat.cat/cerca>> [consulta: diverses dates del 2020].
- AA.VV. (1991), *El Montseny i les Guïlleries. Paisatge, mite i literatura*, Argenton: L'Aixernador Edicions.
- FONTSERÈ, E. (1930), *Una visió meteorològica del Turó de l'Home (Montseny)*, Barcelona: Gustavo Gili.
- FONTSERÈ, E. (1932), *Condicions climatològiques de les costes occidentals de la Mediterrània, i en particular de les terres costeres catalanes*, Nota d'Estudi núm. 49, Barcelona: Servei Meteorològic de Catalunya, Generalitat de Catalunya.
- GALLARDO, A. (1938). *Del Mogent al Pla de la Calma*, Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya.
- HERRERO, H. (2017), *La desconeguda torre del comunidor de Vilamajor*, disponible <<https://www.higiniherrero.cat/>> [consulta: maig 2020].
- LLOBET, S. (1947), *El medi i la vida al Montseny*, Barcelona: CSIC, Instituto Juan Sebastián Elcano. Estación de Estudios Pirenaicos.
- NÚÑEZ, J. A. – RIESCO, J. – MORA, M. A. (2019), *Climatología de descargas eléctricas y de días de tormenta en España*, Madrid: Agencia Estatal de Meteorología, Ministerio para la Transición Ecológica.
- PALOMO, A. (1982), Els comunidors. *Muntanya*, 721, pp. 114-119.
- PANAREDA, J.M. (1979), *Aportació a l'estudi del clima del Montseny*, Acta Geològica Hispànica (14, 524-528), Homenatge a Lluís Solé i Sabarís.

- PASCUAL, R. (2020), *Esconjuraderos: "Ayuda divina" contra las tormentas*, Blog de AEMET <<https://aemetblog.es/2020/04/14/esconjuraderos-ayuda-divina-contra-las-tormentas/>> [consulta: novembre 2020].
- PLADEVALL, A. – CARABASSA, LL. (1999), *Catalunya romànica. El Vallès Occidental. El Vallès Oriental*, Barcelona: Pòrtic.
- ROMA, F. (2011), *Temps atmosfèric, rituals religiosos i resposta social als segles XVII i XVIII*, Vic: Patronat d'Estudis Osonencs.
- SOLÀ, F. (1932), *Aiguafreda. La parròquia antiga i el poble modern*, Barcelona: La Bona para.
- TARRÉS, J. – RAMS, E. (2002), *Un viatge per les Guílleries i el Montseny*, Barcelona: Rafael Dalmau, editor.
- VIOLANT, R. (1949), *El Pirineo español*, Madrid: Plus Ultra.
- WIKIPEDIA (2020), "Sant Pere de Bertí", <https://ca.wikipedia.org/wiki/Sant_Pere_de_Bert%C3%AD> [consulta: novembre 2020].
- VULART, A. (2002), "Evolució de l'arquitectura al Montseny", Barcelona: V Trobada d'Estudiosos del Montseny", Monografies del Montseny 33.

